

E.W. BLYDEN, FONDATORUL NAȚIONALISMULUI AFRICAN¹

GABRIEL LEAHU

Prima încercare de constituire a unei *federații vest-africane* a fost făcută în 1920, când J.E. Casely Hayford, un avocat din Gold Coast, a inițiat *West African Congress*². El a întrezărit imensele posibilități politice și organizatorice ale unirii tuturor intelectualilor din Africa Britanică de Vest, pornind de la aceleași nemulțumiri rasiale și politice. După eșuarea tentativei lui Hayford, ideea nu a fost abandonată, fiind susținută de lideri ai statelor anglofone, precum Nnamdi Azikiwe și Kwame Nkrumah, dar și de francofoni, precum Leopold Sedar Senghor, Sekou Touré, Felix Houphouët-Boigny, Aimée Cesaire³. Ideea este pusă în practică în 1950 și 1960, când se realizează efemerele uniuni Ghana-Guineea și Ghana-Guineea-Mali⁴.

Conceptul de *negritudine* este asociat, în mod obișnuit, cu numele lui Leopold Sedar Senghor, primul președinte al Republicii Senegal. Deși există divergențe notabile de opinii între gânditorii africani asupra definiției și importanței *negritudinii*⁵, aceasta trebuie înțeleasă totuși ca "parte componentă a unei mișcări contemporane vaste, referitoare la libertatea, integritatea și originalitatea unei părți a rasei negre, a africanilor"⁶.

În ambele cazuri, înțelegerea apariției și dezvoltării acestor două idei-forță ale ideologiei africane contemporane nu poate fi făcută fără a ne raporta la secolul al XIX-lea, care le condiționează - teoretic și practic - evoluția. Dacă în primii ani ai perioadei coloniale, opoziția față de prezența politică europeană s-a datorat șefilor tradiționali, care urmăreau alungarea europenilor pentru a restaura situația anterioară, deja spre sfârșitul secolului își face apariția o nouă formă de rezistență, care nu își propunea revenirea la situația precolonială. Dimpotrivă, obiectivele africanilor educați prin intermediul misiunilor creștine sau al administrațiilor coloniale, era de a prelua controlul instituțiilor politice și religioase introduse de europeni în Africa⁷. Ei au căutat să-i înlocuiască treptat pe europeni, iar când acest fapt s-a dovedit imposibil, în ciuda asigurărilor inițiale⁸, au urmărit să creeze instituții similare, care să le înlocuiască pe cele europene. Erau aici alternativele care au fost încercate succesiv de africanii cultivați și trebuie să precizăm că la originea acțiunii de formare a unor noi instituții

¹ Datorită specificului dezvoltării istorice a Africii, termenul de naționalism are altă semnificație decât cea europeană, cel puțin pentru că acolo nu întâlnim națiuni în sensul definiției clasice; după părerea noastră, naționalismul african trebuie înțeles mai mult ca o mișcare ideologică și politică de conștientizare a specificului dezvoltării africane, de opoziție a "negrilor" împotriva "albilor".

² J.O. Sagay, D.A. Wilson, *Africa : A Modern History, 1800-1975*, London, 1978, p. 244-246.

³ *Gândirea politică africană. Antologie*, București, Editura Politică, 1982, *passim*.

⁴ *Histoire générale de l'Afrique. VIII. L'Afrique depuis 1935*, UNESCO, 1998, p. 798.

⁵ Stanislas Adotevi, *Négritude et négrologues*, Paris, Union Générale des Editeurs, 1972, *passim*.

⁶ L.S. Senghor, *Liberté III*, Paris, Seuil, 1977.

⁷ R. Oliver, A. Atmore, *L'Afrique depuis 1800*, traduit d'anglais, Paris, PUF, 1970, p. 16.

⁸ Raportul Comisiei Ord a Parlamentului britanic din 1865, recomandă "încurajarea la indigeni a exercitării acelor calități care ar face posibilă, din ce în ce mai mult, transferarea către ei a administrației și a întregii guvernări ...". *Apud* F.M. Bourett, *Ghana. The Road to Independence, 1919-1957*, London, Oxford Univ. Press, 1960, p. 18.

africane, compatibile cu cele europene "civilizate", dar și cu tradițiile politice africane, au stat ideile lui Edward Wilmot Blyden.

Motivul care ne-a determinat să abordăm această temă sunt multiple. În primul rând, preocupându-ne studiarea politicii coloniale a marilor puteri în Africa, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea⁹, am constatat că politica britanică se particularizează în Africa de Vest, sprijinind formarea unei elite locale instruite, care surprinzător pentru noi, începea să reacționeze împotriva teoriilor rasiale care desconsiderau rasa neagră, etichetată drept rasă inferioară. Astfel l-am descoperit pe Blyden, cel mai reprezentativ apărător al rasei negre, care elaborase o adevărată filosofie asupra *personalității africane*. În al doilea rând, contactul cu ideile sale ne-a surprins prin modernitate, ele abordând temele fundamentale ale gândirii africane contemporane, *personalitatea africană, panafricanism, rolul civilizației negre în întemeierea culturii și civilizației contemporane*, idei pe care obișnuința le alătură de numele lui Kwame Nkrumah, Leopold Sedar Senghor, W.E.B. Du Bois, Cheik Anta Diop ș.a. În al treilea rând, am fost frapați de faptul că atât istorici¹⁰, cât și personalități politice¹¹ implicate direct în lupta pentru independența Africii de Vest consideră originile naționalismului vest-african drept negro-americane¹², în condițiile în care acolo existase Blyden și opera sa. Într-o lucrare anterioară, același Elika M'Bokolo¹³ indică paternitatea lui Blyden în privința *personalității africane*, dar susține originea negro-americană a *panafricanismului*. În fine, Marianne Comevin¹⁴, E. Jefferson Murphy¹⁵, Robert W. July¹⁶ îl privesc pe Blyden la originea acestor idei. Evident, toate aceste păreri divergente ne-au determinat și ne-au stimulat interesul pentru temă, preocuparea noastră fiind de a căuta să identificăm originile blydene ale naționalismului vest-african. De asemenea, prin demersul nostru am încercat să demonstrăm că schimbul de idei desfășurat între Antile-SUA-Africa de Vest a avut un caracter biunivoc. Prin personalitățile de talia lui Blyden, Africa a influențat decisiv corpul de idei al afro-americanilor, sloganurile cele mai dragi ale lui Marcus A. Garvey – *Back to Africa* și *Africa for Africans* – fiind utilizate adeseori de Blyden, cu prilejul vizitelor sale în SUA.

În fine, ne-am apropiat de opera și de personalitatea lui Blyden pentru că ni s-a părut a fi cea mai semnificativă personalizare a transformărilor produse de Europa în Africa de Vest, dar și a răspunsurilor date de elita africană instruită modificării politicii coloniale britanice de la sfârșitul sec. al XIX-lea. Atunci, elita africană instruită nu și-a mai găsit locul în sistemul colonial britanic și a căutat să dea propriile soluții pentru constituirea unei noi societăți africane, cu instituții și ideologie proprii, bazate pe egalitatea rasei negre cu rasa albă, a dreptului ei la existență, pornind tocmai de la specificitatea trăsăturilor sale. Iar Blyden a fost cel mai reprezentativ purtător de cuvânt al acestei schimbări, el întemeind ideologic demersul elitei

⁹ Vezi lucrarea noastră *Expansiunea colonială a marilor puteri în Africa (1880-1914). De la teorie la acțiunea colonială*, Bacău, Editura Conexiuni, 1999.

¹⁰ Oliver, Atmore, *op. cit.*, p. 237; Elika M'Bokolo, *Afrique Noire. Histoire et civilisations. Tome II, XIXe-XXe siècles*, 1992, Hatier-AUPELF, p. 424-426.

¹¹ K. Nkrumah, *Mesaj din Ghana. Autobiografie*, București, Editura Politică, 1958, p. 60; L.S. Senghor, *op. cit.*, p. 276.

¹² Este vorba de mișcarea sionistă a lui Marcus A. Garvey, care s-a dezvoltat între 1920 și 1925 în S.U.A. și Antile. Garvey considera că negrii din întreaga lume ar trebui să se întoarcă în Africa, pentru că niciodată nu se vor putea dezvolta sub dominația albilor. E. M'Bokolo, *op. cit.*, p. 425-427.

¹³ E. M'Bokolo, *Afrique au XXe siècle*, Paris, Seuil, 1985, p. 348-357.

¹⁴ Marianne Comevin, *Histoire de l'Afrique contemporaine*, Paris, Payot, 1981, p. 18-20.

¹⁵ E. Jefferson Murphy, *Istoria civilizației africane*, II, București, Editura Minerva, 1981, p. 262-267.

¹⁶ R.W. July, *A History of the African People*, New York, Scribner's Sons, 1970, p. 355-358.

africane prin elaborarea noilor concepte de *personalitate africană*, *panafricanism* – care le vor reda încrederea pierdută datorită teoriilor rasiale europene. Din acel moment, Africa, dar și rasa neagră, își vor avea locul lor bine stabilit în ansamblul raselor lumii, un loc de care trebuie să fie mândră, pentru că, după spusele lui Blyden, “ea se află la originea civilizației”. În acest fel, Blyden a fost avocatul “conștiinței și al mândriei rasiale la negrii de pe continentul african, dar și din diaspora, contribuind astfel la nașterea mișcării panafricane”¹⁷

Depășind entuziasmul inițial, tratarea aprofundată a temei a evidențiat o multitudine de dificultăți, de la bibliografia foarte greu accesibilă, la perceperea în contextul vremii a ideilor lui Blyden, la efectuarea unei adevărate arheologii ideatice pentru a identifica și argumenta prioritatea gânditorului african. Apoi, Blyden a avut preocupări foarte diverse, el fiind, în mod egal, cleric al Bisericii presbiteriene, universitar, om politic și administrator în Liberia, Sierra Leone și Nigeria, diplomat, conferențiar, ziarist și editor, călător, lingvist ...

*

Edward Wilmot Blyden s-a născut în 1832, în insulele Virginia – parte componentă a Antilelor daneze. În 1840, se mută cu familia în Venezuela unde, pe parcursul a doi ani, învață limba spaniolă. Cu ajutorul misionarilor americani din i. Virginia, emigrează în SUA în 1850, unde rămâne doar șapte luni, nemulțumit de puternica discriminare rasială care-i interzice accesul la învățământul superior teologic. Din acest motiv emigrează din nou, în 1851 fiind în Liberia¹⁸. Cu toate că nu avea studii superioare, Blyden se impune prin inteligență, dorință nestăvilită de cunoaștere și mai ales printr-o “activă conștiință de rasă, ce se baza pe credința fermă că negrii se pot salva numai prin manifestarea permanentă a mândriei față de realizările rasei negre, întemeiată pe realitățile istoriei”¹⁹. Sunt trăsături care-l vor impune în epocă, unii istorici considerându-l drept “cel mai de seamă negru al secolului al XIX-lea”²⁰

Între anii 1851 și 1885, Blyden trăiește mai ales în Liberia, unde studiază la liceul “Alexander” – la care va fi apoi profesor și chiar director – fiind de asemenea hirotonisit pastor presbiterian al *Church Missionary Society* (prescurtat CMS mai departe). În 1862, demisionează de la “Alexander”, pentru a se putea angaja la colegiul “Liberia”, la a cărui inaugurare – 23 ianuarie 1862 – ține un discurs “exaltant, preamărindu-i pe clasiți” – după cum mărturisesc participanții la eveniment²¹. Colegiul nu va fi deschis imediat datorită faptului că Blyden este trimis în SUA de președintele S.A. Benson, pentru a stimula emigrația negrilor spre Liberia; misiunea nu a fost încununată de succes datorită dezinteresului negro-americanilor pentru emigrație, în condițiile izbucnirii războiului de secesiune²².

În anii următori a ocupat mai multe posturi ministeriale²³ și a condus un număr important de misiuni și delegații diplomatice, în 1877 fiind acreditat la curtea reginei Victoria²⁴. De asemenea a fost rectorul colegiului “Liberia” (1881-1885), discursul său de investire susținând capacitatea africanilor de a se organiza și conduce, modelul european nefiind singurul viabil. “Africanii trebuie să progreseze prin metodele lor proprii. Ei trebuie să

¹⁷ *Histoire générale ...*, p. 533.

¹⁸ G. Shepperson, *Notes on negro-american influences on emergence of african nationalism*, în *Journal of African History*, nr. 2/1960, p. 299.

¹⁹ E. Jefferson Murphy, *op.cit.*, p. 262.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ C. Abayomi Cassell, *Liberia. History of the first african Republic*, New York, 1970, p. 225.

²² *Ibidem*, p. 227.

²³ Secretar de stat între anii 1865-1866, în timpul președintelui D.B. Warner, ministru de interne între 1880-1882, în timpul președintelui A.W. Gardner. *Ibidem*, p.297.

²⁴ A fost primul plenipotențiar negru primit la o curte europeană. *Ibidem*.

dovedească o capacitate diferită de cea a europenilor. Trebuie să arătăm că suntem în stare să ne conducem singuri, să ne croim propria noastră soartă. Să nu ne mulțumim că în țara noastră influența europeană orânduiește formele noastre de guvernare, întocmește legile noastre, decide în tribunalele noastre și își răspândește ideile în mediul nostru social. Nu trebuie să credem că metodele anglo-saxone sunt cele mai bune. Să-i studiem pe frații noștri din interior, care cunosc mai bine ca noi căile de dezvoltare ale rasei noastre”²⁵

Amestecându-se în conflictul dintre partidul politic al mulatrilor și cel care susținea menținerea purității rasiale, Blyden – partizan al ultimei poziții – este nevoit să se mute în Sierra Leone, în 1885²⁶. Din acest motiv, până la moartea survenită în 1912, el a locuit mai mult aici, făcând numeroase călătorii de studii și pentru conferințe în Anglia, Egipt, Franța, SUA²⁷.

Cu toate că s-a mutat în Sierra Leone abia în 1885, Blyden a fost prezent aici și în perioada anilor 1871-1874, ca reprezentant al CMS și apoi ca oficial al administrației coloniale britanice. El sosește în august 1871 în calitate de lingvist, cu scopul – încredințat de Henry Venn, secretarul CMS – de a “extinde activitatea misiunii anglicane spre interior, de a-i convinge pe misionarii europeni să respecte instituțiile și obiceiurile africane și de a accelera procesul de transmitere a autorității de la misiunea anglicană din Sierra Leone către *Biserica Nativă*”²⁸. Eforturile pe care le va depune pentru atingerea obiectivelor amintite vor produce o vie nemulțumire în rândul misionarilor europeni, care vor obține suspendarea lui Blyden pe motiv de imoralitate, cu toate că acuzația de adulter s-a dovenit nefondată²⁹. În condițiile în care nu mai putea influența din interior politica misionară față de africani, el s-a hotărât să o facă din afară, prin intermediul presei și al administrației coloniale, de la care obține numirea în calitate de *Conducător al misiunii de pace și prietenie către negrii și șefii Falaba și Tangara* – în ianuarie 1871, și pe cea de *Agent guvernamental pentru interior* – între ianuarie 1873 și 1874. Țelul său era cunoașterea populației musulmane din interior, pentru a determina “încheierea antagonismului reciproc dintre musulmani și creștinii negri, pentru ca aceștia să coopereze în munca pentru binele rasei negre”³⁰. Nemulțumit de faptul că educația misionară europeană împiedica afirmarea “mândriei rasei africane” în rândul africanilor, mândrie care dăduse evreilor “o vitalitate de neînving”, Blyden susține necesitatea întemeierii unei universități vest-africane în Sierra Leone, condusă și administrată de africani și întemeiază ziarul “Negrul”, care își propunea “să reprezinte și să apere interesele tuturor negrilor”³¹.

²⁵ Apud E. Jefferson Murphy, *op.cit.*, p. 270.

²⁶ *Ibidem*, p. 263.

²⁷ În SUA a fost de unsprezece ori numai între 1872 și 1882. Vezi G. Shepperson, *op.cit.*, p. 299.

²⁸ La 31 mai 1861 se formează în Sierra Leone o Biserică Nativă (indigenă) cu nouă parohii, a cărei activitate era supravegheată direct de misionarii europeni, fapt ce-i va nemulțumi profund pe pastorii africani. La zece ani de la înființarea ei, J.H. Davis, unul din pastorii acestei biserici, era conștient de necesitatea și importanța existenței, pentru întregul continent, a unei Biserici africane independente: “Pledăm pentru o instituție ... care singură poate aduce adevărata libertate sufletului și corpului omului ... Vă cerem să țintiți pentru stabilirea în Sierra Leone a unei Biserici Native pure ... nu numai pentru folosul nostru și al copiilor noștri, ci pentru folosul întregii Africi”. Apud Hollys R. Lynch, *The Native Pastorate Controversy and Cultural Ethno-Centrism in Sierra Leone, 1871-1874*, în *Journal of African History*, nr. 3/1964, p. 396. Vezi și studiul nostru *Experimente coloniale britanice în secolul al XIX-lea. Sierra Leone*, în *Carpica*, XXVIII, 1999, p.289-300.

²⁹ H.R. Lynch, *op.cit.*, p. 399.

³⁰ *Ibidem*, p. 401.

³¹ *Ibidem*.

Ne-am permis această scurtă prezentare a activității lui E.W. Blyden în Sierra Leone, desfășurată între 1871-1874, pentru a ne introduce în ceea ce a constituit preocuparea sa permanentă, apărarea și promovarea intereselor rasei negre, evidențiată și de principalele lucrări publicate în Sierra Leone, dar mai ales în SUA și Marea Britanie³².

Studierea activității lui Blyden, a scrierilor sale mai importante³³, ne-a permis să identificăm câteva teme principale, precum *personalitatea africană, constituirea unui stat vest-african puternic* – prin unirea întregii Africi de Vest, *realizarea conștiinței comunității vest-africane*, prin formarea unor noi instituții educaționale și ecleziastice africane, care să permită afirmarea deplină a personalității africane.

1. Concepția lui Blyden despre *personalitatea africană* se bazează pe teoria sa despre rasă. Antropologii europeni din secolul al XIX-lea au afirmat că superioritatea unei rase depinde de caracteristicile sale fizice, tipul caucazoid fiind superior celorlalte tipuri umane³⁴. Blyden nu era de acord cu această aserțiune, afirmând că deosebirile fizice dintre rase nu determină superioritatea sau inferioritatea rasială, ele fiind numai trăsături distinctive. În condiții normale, negrul era capabil de o dezvoltare fizică, intelectuală și morală pe deplin egală cu a altor popoare ale lumii, dar existența specificului fiecărei rase a determinat o dezvoltare diferită, particulară³⁵. Datorită particularităților sale, fiecare rasă își avea locul și rolul special în existența lumii, important fiind ca fiecare rasă să-și descopere destinul și să evite tentația căilor străine “Fiecare rasă este egală dar distinctă; aici este chestiunea unei diferențe de înzestrare, dar și de destin”³⁶. Sau “Fiecare rasă este dăruită cu talente proprii și Dumnezeu este cât se poate de atent la individualitatea, libertatea și independența fiecăruia. În muzica universului, fiecare aduce o notă diferită, dar necesară la marea simfonie”³⁷. Din acest motiv era greșit ca negrii “să se scufunde ei înșiși în cultura omului alb”, pentru că apărarea pericolul de a rămâne “separați de puterile țării”, în condițiile în care erau “sclavii ideilor străine”³⁸. Pentru Blyden era evident că acțiunea de conformare a africanilor la valorile vestice, la modul de viață european nu ducea decât la oprirea evoluției rasei africane, lumea fiind lipsită de fructele înfăptuirilor sale : “Fiecare rasă are un suflet iar sufletul rasei își găsește expresia în instituțiile sale, iar a distruge aceste instituții înseamnă a omorâ sufletul, o crimă îngrozitoare”³⁹. De aici necesitatea păstrării și revenirii la instituțiile tradiționale africane.

Calitățile distinctive ale fiecărei rase determină necesitatea separării dezvoltării acestora pentru a deveni mai productive, pentru a-și putea afirma pe deplin calitățile. Exemplul ales de

³² *Liberias's Offering*, New York, 1862.; *The People of Africa*, New York, 1871; *From West Africa to Palestina*, Freetown, 1873; *Africa's Service to the World*, London, 1880; *Christianity, Islam and the Negro Race*, London, 1888; *The African Problem and the Method of Its Solution*, Washington, 1890; *West Africa Before Europe*, London, 1905; *The Significance of Liberia*, Liverpool, 1907; *African Life and Customs*, London, 1908.

³³ Vezi în acest sens H.R. Lynch, E.W. Blyden : *Pan Negro Patriot*, Oxford University Press, 1967; Idem, E.W. Blyden : *Pioneer West African Nationalism*, în *Journal of African History*, 3/1965, p. 373-388; R.W. July, *Nineteenth Century Negritude : E.W. Blyden*, în idem, nr. 1/1964, p. 73-86; idem, *History of African...*, p. 355-358.

³⁴ Ph. D. Curtin, *The Image of Africa. British Ideas on Action, 1780-1850*, Wisconsin Univ. Press, 1964, p. 314.

³⁵ H.R. Lynch, E.W. Blyden : *Pan-Negro...*, p. 75.

³⁶ *Apud* R.W. July, *Nineteenth...*, p. 75

³⁷ *Apud* E. M' Bokolo, *L'Afrique au XIXe siècle...*, p. 349.

³⁸ *Apud* R.W. July, *op.cit.*, p. 76.

³⁹ *Apud* Leo Spitzer, *Sierra Leone Creoles, 1870-1900*, în Ph.D. Curtin, *Africa & West*, Wisconsin Press, 1972, p. 109.

Blyden era sugestiv negrul african este acasă în Africa, în timp ce albul este stimulat de climatul european pentru a-și menține eficacitatea. Separarea raselor este necesară, mai ales că, în condițiile unei apropieri prea mari există tendința dominării, a impunerii uneia din rase, astfel încât capacitățile specifice sunt afectate. Cu toate că europeanul domină momentan Africa, el va trebui, mai devreme sau mai târziu, să părăsească Africa, cu care nu se identifică. "Este un adevăr la care ajungem nu numai noi, ci și străinii, că Africa trebuie civilizată și ridicată de africani, nu numai datorită adaptării fizice dar și datorită modului specific de a gândi al africanilor", scria Blyden în *The African Problem and the Method of Its Solution*⁴⁰.

În *African Life and Customs*, lucrare publicată în amurgul vieții, el atribuie rasei africane calități cu totul opuse celor europene: strânsa comunitate cu natura, crearea unor instituții adaptate nevoilor Africii, religiozitatea superioară. Comuniunea cu natura derivă din capacitatea africanului "de a vorbi cu pământul și de a se lăsa să fie învățat ... să împodobească grădina și de a o păstra"⁴¹.

Acest tip de comuniune îl regăsim între caracteristicile fundamentale ale *negritudinii*, concept lansat la Paris de Aimée Césaire și de L.S. Senghor, în jurul anilor 1933-1935⁴². Ei înțelegeau prin *negritudine* "simpla recunoaștere a faptului de a fi negru și acceptarea acestui fapt, al destinului nostru de negri, a istoriei și a culturii noastre"⁴³ sau "ansamblul valorilor economice și politice, intelectuale și morale, artistice și sociale, nu numai ale popoarelor din Africa neagră, ci și a minorităților negre din America, Asia și Oceania"⁴⁴. Analizând sufletul negru, trăsăturile distinctive ale omului negru, Senghor susținea că "Negrul este un om al naturii. El trăiește tradițional din pământ și cu pământul, în și prin cosmos"⁴⁵. Observăm asemănări frapante cu cele susținute de Blyden, pentru noi filiația fiind evidentă.

În *African Life and Customs*, Blyden observa că strânsa comuniune cu natura îi permite africanului să construiască instituții ideal adaptate nevoilor sale, dar și regenerării Africii. Astfel, societatea africană tradițională era întemeiată pe relații de cooperare – ce includeau o puternică solidaritate familială, o proprietate colectivă asupra pământului și a resurselor sale – și pe un sistem de guvernare ce se caracteriza printr-o justiție democratică. Însușirea ideilor occidentale despre guvernare, viață economică și socială, religie, căsătorie și familie, despre bunăstarea comunității, constituia o mare greșală - între înțelegerea lor în Europa și Africa existând deosebiri fundamentale. Este adevărat că producția în Europa a fost colectivă, dar consumul a rămas individualist, rapace, competitiv – în timp ce în Africa, pământul și roadele sale sunt la dispoziția fiecăruia. Africa nu a căutat sărăcia, foamea și existența standardizată, care pot fi găsite din belșug în orașele industriale ale Europei. Creșterea criminalității pe continentul alb este o dovadă a existenței dorințelor individuale nerealizate; în Africa, asemenea crime nu există, pentru că dorințele individuale sunt satisfăcute. Europa este plină de azile și spitale amărâte pentru săraci, de case lipsite de viață pentru cei bătrâni, toate acestea fiind răspunsuri alienate pentru nevoile umane personale. Asemenea realități nu sunt de găsit în Africa, unde familia și relațiile din interiorul ei sunt puternice prin afecțiune și

⁴⁰ *Apud* R.W. July, *op.cit.*, p. 78.

⁴¹ *Apud* *Ibidem*.

⁴² M. Comevin, *op.cit.*, p. 31. Autoarea susține că termenul de negritudine a fost utilizat pentru prima oară de Césaire în *Cahier d'un retour au pays natal*.

⁴³ L.S. Senghor, *op.cit.*, p. 69.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 90-91.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 92-93.

bunăvoință. În fine, Africa a rezolvat și problema căsătoriei prin poligamie, care a permis crearea comunității productive în interiorul familiei, dar și eliminarea prostituției⁴⁶

Blyden credea în religiozitatea superioară a africanului, caracterizată prin însușirea tuturor lucrurilor și prin participarea, în mod egal, atât a celor vii, cât și a morților, la experiența vieții cotidiene. Prin sensul african al religiei, prin superioritatea morală ce egala neajunsurile materiale, africanii contribuiau decisiv la bunăstarea lumii, la civilizația universală, înfăptuind o misiune divină. Nu întâmplător, el dorea ca aceste aptitudini superioare din domeniul spiritualității și al religiei să fie transmise pretutindeni, afirmând că “Africa poate fi păstrătoarea spiritualității întregii lumi”⁴⁷. Misiunea divină încredințată Africii consta tocmai în reafirmarea valorilor spirituale fundamentale, simțul păcii și al frăției umane, umanismul – amenințate de materialismul european în expansiune “Tendința geniului vest-arian este să despartă pe Dumnezeu de opera sa ... Omul este un scop, nu un mijloc ... Religia nu este pentru a nutri la sânul ei scopuri materiale și lumești ... Progresul material este sfârșitul rasei umane”⁴⁸

În concluzie, Blyden a adoptat concepția asupra unei lumi împărțite în rase, deosebite prin calitățile lor, dar care erau egale în demnitate, interacțiunea lor determinând nașterea istoriei după un plan divin. Metisajul și coabitarea nu sunt recomandate, fapt dovedit de africanii din interior care au rămas mai puri decât cei de pe coastă, influențați de europeni; din același motiv al imposibilității coexistenței multirasiale era dorită reîntoarcerea negrilor din America. Integritatea rasei negre trebuie apărută de influențele denaturate, atât laice, cât și religioase, creștinismul predicat de europeni fiind golit de conținutul său real. Dacă europenii erau destinați să lucreze pentru progresul material și temporal al umanității, știința și politica erau forța lor rasială, iar individualismul baza societății – africanii posedau o altă *personalitate rasială*. Ei sunt membrii unei rase caracterizate prin spirit colectivist și cooperant, nu egoist și competitiv⁴⁹

Conceptul de *personalitate africană* este fundamental în doctrinele naționaliste africane contemporane. Leopold Sedar Senghor, vorbind despre *negritudine*, susținea că aceasta nu este altceva decât “*African personality* a negrilor de limbă engleză ... descoperită și proclamată de mișcarea americană New Negro”⁵⁰. Principalul său argument este un citat dintr-o proclamație a lui Longston Hughes, membru al mișcării *Negro Renaissance*⁵¹, apărută imediat după Primul Război Mondial “Noi, creatorii noii generații negre, vrem să ne exprimăm *personalitatea noastră neagră*, fără rușine sau teamă...”⁵². Tot Senghor afirma că “descoperirea valorilor negre și conștientizarea de către negru a situației sale este născută în SUA”⁵³. Aceeași filieră negro-americană este susținută și de Kwame Nkrumah, de numele căruia se leagă îndeosebi conceptul de *personalitate africană* și care afirma că filosofia și opiniile lui Marcus A. Garvey l-au influențat decisiv în perioada petrecută în America, prin mândria de rasă proclamată⁵⁴.

Observăm că atât liderii francofoni, cât și cei anglofoni ai naționalismului vest-african se raportează la garveysm și indică o origine negro-americană conceptului de *personalitate*

⁴⁶ Apud R.W. July, *op.cit.*, p. 79-80.

⁴⁷ R.R. Sklar, *The Colonial Imprint on African Political Thought*, în Carter, O'Meara (ed.), *African Independence. The first 25 years*, Indiana Univ. Press, 1986, p. 2.

⁴⁸ Apud R.W. July, *op.cit.*, p. 80.

⁴⁹ R.W. July, *Nineteenth ...*, p. 78.

⁵⁰ L.S. Senghor, *op.cit.*, p. 69.

⁵¹ M. Comevin, *op.cit.*, p. 34.

⁵² Apud L.S. Senghor, *op.cit.*, p. 69.

⁵³ *Ibidem*, p. 274.

⁵⁴ K. Nkrumah, *op.cit.*, p. 57.

africană. Această filiație noi o considerăm cel puțin ciudată, ținând cont de faptul că Blyden deja elaborase, tot în Africa de Vest - cu mult înaintea apariției mișcării lui Garvey - teoria sa asupra *personalității africane* și utilizase cele mai cunoscute sloganuri ale garvey-ismului – **Africa pentru africani și Înapoi în Africa**⁵⁵. După părerea noastră, explicația nu constă în originea negro-americană a acestor idei, în influența exercitată asupra lui Blyden, ci în aria de circulație, oarecum restrânsă, a ideilor sale, atât din punctul de vedere al spațiului, cât și al categoriilor sociale care aveau acces la ele, adică africanii educați (europenizați). În al doilea rând, să nu uităm că ideile revoluționare ale lui Blyden au apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, într-un moment de intensă activitate colonială, de ocupare efectivă a Africii de către puterile europene, care nu puteau accepta cu ușurință popularizarea lor.

Evident, aceasta nu înseamnă că ele nu au putut ajunge în SUA, ținând cont de “comerțul ideilor și al concepțiilor politice dintre descendenții sclavilor din Antile, America de Nord și străvechiul continent”, după cum se exprima foarte plastic un istoric interesat de influența negro-americană asupra dezvoltării naționalismului african⁵⁶. Cu toate că aprecia originalitatea ideilor lui Blyden și anterioritatea lor cronologică, el consideră că sensul schimbului de idei a fost numai dinspre America spre Africa⁵⁷, ceea ce este greu de crezut în situația dată. Argumentele noastre nu sunt foarte numeroase în acest stadiu al cercetării, dar le considerăm a fi suficient de pertinente. Astfel, ideile fundamentale ale lui Blyden erau foarte cunoscute în SUA, prin conferințele ținute, prin articolele și lucrările publicate, prin contactele sale cu numeroși intelectuali negro-americani. În 1911, el devenea membru fondator al societății de istorie *Negro Society for Historical Research*, alături de Lewanika din Barotseland, Casely Hayford și Duse Mahomed, ultimul devenind cel mai important ideolog al mișcării lui Garvey⁵⁸. În al doilea rând este atestată prezența a numeroși intelectuali negro-americani în Africa de Vest, în Liberia, Sierra Leone, Gold Coast, Lagos – unde impactul ideilor lui Blyden era foarte puternic⁵⁹. În al treilea rând, manifestul elaborat în urma primului congres panafrican, desfășurat la Londra în 1900 și intitulat “Către națiunile lumii”, era conform opiniilor lui Blyden, cu toate că nu a participat la lucrări. Scris de W.E.B. DuBois, care nu a avut nici un contact personal cu Blyden⁶⁰, apelul conține faimoasa declarație a lui Blyden “Problema secolului al XX-lea este problema raselor de culoare”⁶¹, fapt care demonstrează contactul intim cu ideile acestuia. Chiar dacă Senghor sau Nkrumah se raportează la gânditorii negro-americani – DuBois sau Garvey⁶² - aceștia au fost influențați decisiv – după părerea noastră - de corpul de idei elaborat de marele gânditor african, care a fost E.W. Blyden.

Nici în legătură cu prima mențiune a conceptului de *personalitate africană* nu există o identitate de opinii. Astfel, Elikia M'Bokolo afirma că expresia de *african personality* pare să fi fost utilizată pentru prima oară în 1902, când E.W. Blyden, inaugurând o biserică protestantă africană independentă din Nigeria, a evocat “Africa în luptă pentru o personalitate proprie”⁶³. Leon Spitzer avansează anul 1903, când referindu-se la deosebiri rasiale dintre europeni și

⁵⁵ G. Shepperson, *op.cit.*, p. 301; Ph. Decraïne, *Le Panafricanisme*, Paris, PUF, 1959, p. 12-15.

⁵⁶ G. Shepperson, *op.cit.*, p. 299.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 309.

⁵⁹ Vezi intelectuali negro-americani prezenți în Africa, Martin R. Delaney, Alexander Crummell, citați de G. Shepperson. *Ibidem*, p. 298-305.

⁶⁰ R.R. Sklar, *op.cit.*, p. 4.

⁶¹ H.R. Lynch, *Pan Negro...*, p. 241.

⁶² L.S. Senghor, *op.cit.*, p. 276.

⁶³ E. M'Bokolo, *Afrique au XXe...*, p. 348.

negri, Blyden susține că “africanii negri posedau o personalitate rasială diferită”⁶⁴. E. Jefferson Murphy nu datează în mod precis apariția conceptului, vorbind de începutul secolului al XX-lea când “își formează o profundă concepție despre personalitatea africană”⁶⁵. Hollys R. Lynch, autorul unei monografii și a numeroase studii despre aspecte particulare din viața și opera lui Blyden, avansează anul 1893, când formularea *African Personality* este utilizată pentru prima oară între-un studiu, intitulat **Race and Study**, publicat la Freetown în mai 1893⁶⁶. Oricare ar fi data utilizării pentru întâia dată a conceptului, pentru noi este mai important faptul că se poate argumenta paternitatea lui Blyden asupra acestui concept fundamental.

Blyden nu s-a mulțumit numai cu enunțul, ci a elaborat o adevărată teorie a *personalității africane*, pornind de la specificul rasei negre, de la rolul acesteia în evoluția umanității, încercând să definească însușirile fundamentale și caracteristicile care au contribuit la unicitatea culturii africane”⁶⁷. Astfel în lucrarea **African Life and Customs**, apărută în 1908 la Londra, a căutat să demonstreze existența unui “sistem economic și social african, foarte bine și minuțios organizat, vrednic de respect, trainic și inexpugnabil”⁶⁸. Din acest motiv, africanii nu au nevoie să imite modelul european, ci au datoria de a-și păstra “aroma propriei rase”, după cum argumenta la întâlnirea lui Freetown Unity Club, din iunie 1891 “Prima voastră datorie este de a fi voi înșivă ... Trebuie să vă spuneți mereu că sunteți africani și nu europeni, oameni negri și nu albi, că ați fost creați cu însușiri fizice diferite întru slava Creatorului și pentru fericirea și perfecțiunea omenirii și că, străduindu-vă să fiți altceva, nu numai că vă schilodiți firea, dar lipsiți omenirea de partea cu care se cuvine să contribuiți la progresul și bunăstarea ei și ajungeți ca sarea care și-a pierdut gustul, de nimic bună, doar ca să fie azvârlită și călcată în picioare de alții”⁶⁹.

În urma călătoriilor făcute în interiorul Africii, Blyden începe să-i considere pe locuitorii de aici drept adevărații posesori ai *personalității africane*: “În așezările europene de pe coastă sunt vizibile efectele contagiunii fatale a europenismului, imitat ori falsificat. STOTIȚ cei care au fost în Europa aduc și difuzează în rândul alor săi o înclinare față de unele obiceiuri ale Europei, de care cei mai cultivați caută să se debaraseze. Dar, din fericire, climatul lipsit de ospitalitate preîntâmpină această pseudo-civilizare, numită “progres”, de răspândirea spre interior. Triburile încă își păstrează simplitatea și rămân neafectate”⁷⁰. În calitate de funcționar colonial în Sierra Leone⁷¹, el recomanda guvernatorului și Misiunii anglicane civilizarea zonei, cu păstrarea obiceiurilor și a instituțiilor africane fundamentale, afectate din păcate de creștinismul propovăduit de misionari. Ignorând principiile de bază pe care le propovăduia Cristos, creștinismul a venit în Africa “nu pentru a salva suflete, ci pentru a stăpâni corpuri”, etalând toate păcatele, mândria, aroganța, fățarnicia. “Activitatea cea mai plină de succes pentru străini este cea cu aspect material. În ce fel este creștinism, dacă poartă în el povara prejudecăților de castă, traficul de alcool și intoleranța...”⁷². De aici provine idealizarea religiei islamice, caracterizată de

⁶⁴ L. Spitzer, *op.cit.*, p. 109.

⁶⁵ E. Jefferson Murphy, *op.cit.*, p. 265.

⁶⁶ H.R. Lynch, *op.cit.*, p. 210.

⁶⁷ E. Jefferson Murphy, *op.cit.*, p. 265

⁶⁸ *Apud Ibidem*.

⁶⁹ *Apud Ibidem*, p. 267.

⁷⁰ *Apud* L. Spitzer, *op.cit.*, p. 111.

⁷¹ În ianuarie 1872, este numit de guvernatorul coloniei *Conducător al misiunii de pace și prietenie către regii și șefii Falaba și Tangara*; în ianuarie 1873, este numit *Agent guvernamental pentru interior*, funcție păstrată până în 1874. Vezi H.R. Lynch, *The Native Pastorate Controversy...*, p. 400-405.

⁷² H.R. July, *Nineteenth...*, p. 82.

Blyden prin totala lipsă de intoleranță rasială și importanța acordată demnității umane : ”Religia mahomedană ... distruge toate distincțiile bazate pe rasă, culoare sau naționalitate. Pentru african ... religia Islamului furnizează marea consolare și apărarea demnității”⁷³.

Nu ne îndoi că informațiile lui Blyden despre interiorul continentului, despre obiceiurile și viața africanilor erau foarte serioase, datorită contactului direct, dar scrierile sale, din rațiuni antitetice, le idealizează, africanii din interior devenind o ”abstracție”, ce nu mai avea legătură cu realitățile africane. De altfel, în diverse împrejurări, el a considerat interiorul departe de a fi perfect, amintind ”păgânismul prostesc”, ca și alte ”oron” și ”monstruoziități” practicate de populațiile de acolo; tot el admitea că cei din interior trăiau o ”existență sălbatică”, într-o ”barbarie pasivă”, este adevărat că numai datorită ”condițiilor crude ale mediului”⁷⁴. Nu trebuie să ne mire asemenea oscilații, firești la o persoană cu o educație europeană și dornică să prezinte un exemplu ideal, care să-i argumenteze ireproșabil teoria sa despre *personalitatea africană*, despre trăsăturile deosebite ale rasei negre.

În demersul lui Blyden de a contura *personalitatea africană*, istoria avea un rol esențial, reliefând faptul că și africanii au avut un trecut mareț, că nu sunt ”fără istorie” – cum apreciau europenii – la care să se raporteze. Evidențierea trecutului trebuia făcută cu fapte pe măsură, care să zdruncine neîncrederea europenilor în capacitatea negrilor de a fi avut o cultură și o civilizație prodigioase. Din acest motiv, Blyden nu se va raporta nici la realizările fostelor imperii vest-africane (Ghana, Mali, Songhai) despre care europenii știau prea puțin, nici la cele apropiate cronologic (acțiunile lui Osman dan Fodio, ale lui El Hadji Omar sau victoriile Confederației Ashanti, ale lui Samory sau Mahdi) care puteau fi luate ca probe ale eroismului african, dar nu puteau argumenta onoarea și reputația rasei datorită caracterului lor izolat și a evoluției viitoare incerte. Apoi, trebuie să luăm în considerare precaritatea cunoștințelor despre istoria Africii, atât la europeni, cât și la africani, primii negând chiar existența unei istorii africane înainte de venirea lor. În al treilea rând, exista pericolul ca o reconstituire a istoriei Africii să fie considerată falsă, în Africa neexistând – la acea oră - posibilitatea unei reconstituiri materiale, iar tradițiile orale erau desconsiderate total într-un secol dominat de pozitivism.

În condițiile lipsei posibilității reconstituirii istoriei africane în termeni de necontestat, dar și datorită necesității de a se impune în fața europenilor – sceptici față de posibilitățile africanilor ”inferiori” – Blyden s-a raportat la gloria antichității negre, ducând originea rasei africane-negre într-un timp și un spațiu mitic, cel al originii civilizației. Astfel, în studiul *The Negro in Ancient History* și în cartea sa de călătorii *From West Africa to Palestine*, argumenta contribuția pe care au adus-o negrii la civilizația Egiptului și implicit la civilizația europeană. Pomind de la Biblie, el a precizat că rasa neagră descinde din Ham, prin Cuș și Nimrod – și deci a fost responsabilă de ridicarea Turnului Babel, experiență arhitectonică ce mai târziu a permis ridicarea marilor piramide de la Gizeh. Citându-i pe Herodot și Homer, Blyden argumenta prezența în Egipt a etiopienilor cu ”părul lănos” și evidenția trăsăturile evident negroide ale Sfînxului de la Gizeh⁷⁵. De asemenea, el aprecia piramidele drept ”munca întreprinzătorilor fii ai lui Ham”, strămoșii rasiali ai negro-africanilor contemporani, oameni care au trimis civilizația în Grecia și care în felul acesta au fost profesorii vechilor poeți, istorici și matematicieni : ”Aceasta, mi-am zis eu, a fost opera strămoșilor mei africani. M-a cuprins o emoție cu totul diferită de cea pe care am simțit-o vreodată privind mărețele opere ale

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Apud L. Spitzer, *op.cit.*, p. 111. Vezi și E. Jefferson Murphy, *op.cit.*, p. 263.

⁷⁵ ”Trăsăturile lui sunt evident de tip african sau negru, cu nările largi. Nu constituie Sfînxul o evidență clară asupra tipului sau rasei caracteristice căreia îi aparține acest rege al Egiptului ?”. Apud L. Spitzer, *op.cit.*, 120.

geniului european. Am simțit că aveam un drept personal de moștenire la Marile Piramide construite de ... întreprinzătorii fii ai lui Ham, din care descindeam. Prin venele mele, sângele parcă curgea mai repede. Parcă auzeam glasurile acelor iluștri africani. Am simțit îndemnul transmis de acei oameni harnici, fără de astâmpăr, care au dus civilizația în Grecia. M-am simțit înălțat deasupra măreției lipsite de originalitate a timpurilor moderne și, dacă glasul meu putea fi auzit de fiecare african din lume, i-aș fi strigat ... Recâștigă-ți faima !⁷⁶

Mai târziu, afirma Blyden, poporul negru a emigrat din Egipt până pe coastele Guineei, proces în timpul căruia schimbările de climat, hrană și mod de viață au determinat pierderea multora din vechile talente și trăsături culturale, comerțul cu sclavi distrugând ceea ce mai supraviețuise⁷⁷

E.W. Blyden nu a fost singurul care a scris despre "marele trecut al Africii". Chiar înaintea lui, dr. Africanus Horton în **West African Countries and People**, apărută la Londra în 1867, credea că în antichitate Africa a fost la originea științei și a literaturii, Grecia și Roma dobândind aceste arte prin intermediul perioadelor de ucenicie făcute de Solon, Platon, Pitagora pe continentul african, în căutarea cunoașterii. În plus, creștinismul datorează ceva din dezvoltarea sa Africii, pentru că Origene, Tertullian, Augustin, Clemens Alexandrinul – părinți ai Bisericii Primitive – erau africani⁷⁸

2. Pentru crearea condițiilor necesare dezvoltării depline a **personalității africane**, Blyden a susținut ideea constituirii unui puternic **stat vest-african**, care să permită încheierea unei **națiuni vest-africane**. Găsim aici prima manifestare a ideii de creare a unei mari grupări politice, dincolo de deosebirile etnice și tribale, idee dezvoltată în secolul al XX-lea de J.E. Casely Hayford, care a încercat să constituie o federație a teritoriilor vest-africane prin formarea **Congresului Național al Africii Britanice de Vest**, în martie 1920. După două săptămâni de deliberări era adoptată o listă de revendicări, care cuprindea crearea unei universități africane, ocuparea posturilor judecătorești de africani, reprezentarea africanilor în administrarea coloniilor, încetarea acțiunilor politice ale statelor europene care nu țin cont de dorințele populațiilor africane⁷⁹. Am amintit acțiunea lui Casely Hayford datorită faptului că el a fost cel mai înflăcărat admirator și discipol al lui Blyden, fiind profund influențat de ideile și concepțiile acestuia. Din acest motiv, suntem îndreptățiți să susținem că ceea ce el a înfăptuit în 1920, precum și elaborarea conceptului de națiune vest-africană s-au datorat influenței lui Blyden și nu au fost rezultatul ideilor proprii, după cum au susținut unii istorici⁸⁰.

Înfăptuirea marii națiuni vest-africane, Blyden a văzut-o prin mai multe modalități succesive. La început, a crezut că Liberia va fi nucleul acesteia, susținând expansiunea sa teritorială în Africa de Vest, justificată printr-o adevărată misiune istorică, "SUA furnizând Africii instrumentul efectiv al progresului nelimitat și al dezvoltării, prin Republica Liberia"⁸¹. Creșterea semnificativă a numărului de emigranți negro-americani și antilezi⁸², extinderea teritorială a Liberiei⁸³, l-au făcut pe Blyden să creadă că o mare națiune vest-africană este în

⁷⁶ *Apud* E. Jefferson Murphy, *op.cit.*, p. 265.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Claude Wauthier, *L'Afrique des africains*, Paris, 1977, p. 173.

⁷⁹ J.O. Sagay, D.A. Wilson, *Africa : A Modern History, 1800-1975*, London, 1978, p. 245-247.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 244.

⁸¹ C. Abayomi Cassell, *op.cit.*, p. 344.

⁸² Între 1848 și 1861 au fost primiți 6.000 de emigranți, comparativ cu 5.000 veniți în cei 30 de ani anteriori. Vezi *Ibidem*, p. 343.

⁸³ R. et M. Comevin, *Histoire de l'Afrique, des origines à la deuxième guerre mondiale*, 4e édition, 1974, Paris, Payot, p. 286.

curs de formare; el însuși va pleca în America, pentru a participa la campania de recrutare a emigranților negro-americieni pentru Liberia. Izbucnirea Războiului de Secesiune și mai ales desființarea sclaviei au făcut să scadă interesul pentru emigrare, fapt deplâns de Blyden, dezamăgit că ei au fost deturnați de la datoria lor legitimă, de a ajuta la formarea unei mari națiuni vest-africane⁸⁴. Cu toate acestea, el spera că națiunea va fi înfăptuită, pentru că negro-americii nu vor obține niciodată egalitatea deplină cu albi, cu foștii stăpâni, ceea ce-i va determina să se reîntoarcă în patrie. Nu întâmplător, în **Liberia's Offering**, apărută la New York în 1862, el prezenta în culori idilice Liberia și viitorul acesteia, argumentând necesitatea sprijinului financiar pe care trebuia să-l acorde SUA: "Inima mea este în Liberia și se tresăltă pentru bunăstarea Africii. O națiune africană este marea dorință a sufletului meu... Liberia este o țară africană frumoasă, plină de fructe și într-o vară perpetuă, cu munți și văi, cu râuri și pârâuri... Sunt cuprins de extaz când contemplos viitorul acestei tinere națiuni... Privind în viitor, văd acele frumoase dealuri, panglicile fermecătoarelor râuri, câmpiile înverzite și lanurile în floare, podișurile cu puritatea și splendorile lor sălbatice, dătătoare de sănătate, și pretutindeni acele ținuturi roditoare udate de ape... le văd luate în stăpânire de expatriații întorși din Apus, deprinși, în grea robie și sub aspre pedepse, cu munca de reconstrucție a locurilor pustii. Îi văd, de asemenea, pe frații lor grăbindu-se să-i întâmpine cu brațele deschise, de pe povârnișurile Nigerului și din încântătoarele lui văi, din ungherele retrase și de pe întinderile acoperite cu palmieri – musulmani și păgâni, căpetenii și oameni de rând – toți venind să primească suflul adus de expatriați, să se împărtășească din giuvaerele iscusinței aduse cu ei și mână-n mână să pornească spre soare-răsare ca să dea viață nouă continentului..."⁸⁵

Din nefericire, acest discurs înflăcărat nu corespundea cu progresele șovăitoare ale tinerei republici, cu grelele dificultăți financiare și economice, cu inconsistența politicii naționale, toate acestea grevate de conflictele continue dintre coloniști și triburile din interior, și de slăbiciunea sa politică⁸⁶.

În condițiile în care expansiunea liberiană, bazată pe o emigrație regulată din Lumea Nouă, nu a avut succesul anticipat, Blyden – credincios ideii sale despre rolul istoric al Liberiei – a căutat permanent să-i determine extensia teritorială spre interiorul continentului, dar și să atragă africani educați din coloniile engleze din Africa de Vest. Din nou, rezultatele au fost modeste⁸⁷.

Fără sprijinul financiar și uman american, devenise evidentă realitatea că Liberiei îi lipsesc nu numai înclinația, ci și resursele necesare pentru a deveni nucleul unui mare stat vest-african și un factor de putere în Africa de Vest. Din acest motiv, mai ales după 1871, Blyden și-a îndreptat atenția spre britanici, pe care a încercat să-i convingă să-și extindă jurisdicția și influența în Africa de Vest. Acțiunea sa era motivată de existența unei puternice tradiții britanice a umanitarismului și de instinctul lor comercial, protectoratul putând aduce importante venituri, prin intensificarea comerțului cu africanii. Există mai multe scrisori expediate de Blyden guvernatorului coloniei Sierra Leone, A.E. Kennedy, care le-a trimis Oficiului Colonial, unde "au fost citite cu mare interes", dar ele nu au putut influența hotărârea

⁸⁴ H.R. Lynch, E.W. Blyden: *Pioneer...*, p. 375. Vezi și discursul său ținut la a 66-a aniversare a *American Colonial Society, The Origin and Purpose of African Colonization*, Washington, 14 ianuarie 1883 – în *African American Perspectives: Pamphlets from A.P. Murray Collection, 1818-1907*, Internet.

⁸⁵ E. Jefferson Murphy, *op.cit.*, p. 263-264.

⁸⁶ C. Abayomi Cassell, *op.cit.*, p. 411.

⁸⁷ *Idem*.

liberalilor de a-și limita noile intervenții în Africa de Vest doar la plata stipendiilor pentru șefii mai importanți din interior. Alte scrisori vor fi adresate și după 1874, când politica britanică devine mai activă prin venirea la putere a lui Disraeli⁸⁸

Paralel cu acțiunea sa către guvern, Blyden apelează în mod direct la opinia publică engleză, pentru a obține sprijin în pledoaria sa de extindere a puterii engleze în Africa de Vest. Astfel, într-un discurs rostit în iulie 1874 la Londra, aprecia că "Anglia are puterea care să-i permită o mare extindere, oricare ar fi condițiile din Africa Centrală și de Vest în următorii zece sau douăzeci de ani ... Mult s-a făcut, dar mai rămâne încă mult de făcut înaintea Angliei în păstrarea antecedentelor sale filantropice, pentru a se putea retrage onorabil de pe coastă"⁸⁹

Ultima sa încercare de a convinge guvernul britanic să-și extindă jurisdicția teritorială în Africa de Vest a fost făcută după încheierea Conferinței Coloniale de la Berlin, în octombrie 1885, printr-o scrisoare către guvernatorul englez, "primită cu simpatie de Oficiul Colonial"⁹⁰. El argumenta că acțiunea britanică este necesară imediat pentru a zădărnici expansionismul francez din Sudanul de Vest și pentru că triburile din interior aveau "bunăvoință și prietenie pentru Anglia, iar de la extinderea cuceririlor lui Samory toți erau foarte neliniștiți și doreau să-și afle un refugiu sub protecția unui guvern puternic și activ"⁹¹. De asemenea, reamintea că însuși Samory, din nevoia unui sprijin împotriva francezilor, dorea să-și plaseze cuceririle sub protectorat britanic, prin această colaborare "creindu-se posibilitatea așezării a milioane de agricultori și muncitori negri domici să emigreze din SUA"⁹².

După ce a observat că Anglia ezită în asumarea unor noi responsabilități în Africa de Vest, Blyden și-a îndreptat speranțele spre guvernul american. Cu ocazia unei vizite în SUA, în 1880, a avut întrevederi cu oficialități americane marcante, William H. Evarts, secretarul de stat, Carl Schurz, ministrul de interne, și chiar cu președintele Ruthford B. Hayes, cu care a discutat problema sprijinului financiar pentru emigrația negro-americană în Africa. Mai mult, Blyden a pledat public ca SUA să-și asume responsabilități în Africa, motivând că "SUA este singura țară care ... intrând pe coasta de vest, prin Liberia ... ar putea întinde un lanț de colonii, cu proprii săi concetățeni, prin întreaga lungime a Sudanului, de pe Niger până pe Nil, de la Atlantic la Oceanul Indian"⁹³. Nici acum, nici în vizitele ulterioare, Blyden nu va obține sprijin pentru planurile sale, care nu coincideau cu politica antiimperială americană, cel puțin în ceea ce privește teritoriile din afara Oceanului Pacific⁹⁴.

Dacă până în 1885 idealul politic al lui Blyden fusese crearea unui stat vest-african anglofon și eliminarea influenței franceze, după precizarea zonelor de influență în Africa de Vest, Franța a devenit puterea colonizatoare favorită a lui Blyden pentru că a făcut ceea ce el ar fi vrut să facă Anglia și SUA : întâi, consolidarea vechilor revendicări de pe coastă și sporirea lor cât mai mult posibil, apoi continuarea cuceririi Sudanului, din Senegal până la lacul Ciad⁹⁵.

⁸⁸ J.D. Hargreaves, *Prelude to Partition of West Africa*, London, 1963, p.165.

⁸⁹ *Apud* H.R. Lynch, *Blyden: Pan Negro...*, p. 295. Vezi și discursul din 1883, *The Origin and Purpose...*

⁹⁰ J.D. Hargreaves, *West Africa Partitioned*, I, London, Macmillan, 1974, p. 182-183.

⁹¹ *Ibidem*, p. 182.

⁹² *Ibidem*, p. 183.

⁹³ *Apud* H.R. Lynch, *Blyden: Pioneer...*, p. 379.

⁹⁴ P. Milza, *Les relations internationales de 1871 à 1914*, Paris, A.Colin, 1990, p.43-45.

⁹⁵ Pentru expansiunea franceză în Africa de Vest vezi R. et M. Comevin, *op.cit.*, p. 307-311; R. Oliver, A. Atmore, *op.cit.*, p. 146-148; D. Bouche, *Histoire de la colonisation française*, II, Paris, Fayard, 1991, p. 64-66; J. Meyer, J. Tarrade, Annie Rey-Goldzeiguer, J. Thobie, *Histoire de la France coloniale, I. Des origines à 1914*, Paris, A.Colin, 1991, p. 648-656.

În acest vast teritoriu unitar, controlat de francezi, Blyden a văzut originea constituirii marelui stat vest-african, la care el visa de ani, cu atât mai mult cu cât Africa Occidentală Franceză se caracteriza printr-o dezvoltare integrată, bazată pe dezvoltarea agriculturii, pe construirea drumurilor, a căilor ferate și a debarcaderelor⁹⁶. Caracterul mai coerent al posesiunilor franceze din această parte a Africii, ce cuprindea șapte colonii⁹⁷, se datora faptului că ele au fost prelungiri, dezvoltări ale vechilor teritorii din Senegal, principala cale de acces fiind mult timp fluviul Senegal; de asemenea, în toate posesiunile, cucerirea a fost făcută de trupele senegaleze⁹⁸. În al doilea rând, Blyden îi elogia pe francezi pentru mai buna apreciere a autorităților și a comunităților islamice, cu care apărau ordinea și demnitatea a milioane de oameni din interiorul Africii⁹⁹. Impresia sa, eronată de altfel, era că administrația colonială franceză, spre deosebire de cea engleză, acorda mai mult respect instituțiilor tradiționale africane, fiind și mai puțin interesată în impunerea obiceiurilor și a structurilor europene.

Susținerea expansiunii coloniale europene în Vestul Africii s-a datorat convingerii intime, pe care o avea Blyden, că stăpânirea europeană este temporară și că ea va permite formarea acelei mari națiuni vest-africane, bazându-se pe greutatea colonizării europene în Africa tropicală, datorită climei și a uriașei mortalități cauzate de bolile tropicale¹⁰⁰. Datorită caracterului său temporar, stăpânirea europeană trebuia să servească pregătirii africanilor pentru independența politică, astfel încât, după părăsirea Africii să existe o elită africană formată, care să poată prelua conducerea politică. Blyden a reamintit europenilor, în mod constant, motivele umanitare ale intervenției lor în Africa – eliminarea sclaviei și a practicilor inumane, încetarea războaielor intertribale și civilizarea africanilor pentru a putea lua parte la evoluția umanității – fiind conștient, în același timp, că scopul Europei era de a utiliza Africa pentru propriile sale interese¹⁰¹.

Cu toate acestea, Europa servea inconștient Africa, pregătind-o pentru viitor. Marea sa teamă era că, prin ignorarea obiceiurilor și a instituțiilor africane, puterile imperiale le-ar putea anula, chiar dacă erau folositoare, Africa devenind o “replică neagră a Europei”¹⁰². Din acest motiv a insistat permanent, îndeosebi după 1880, prin publicații, dar mai ales prin conferințele ținute în Europa, asupra explicării sistemului social african și a modului în care este mai bine de guvernat africanul¹⁰³. De asemenea, a susținut necesitatea cunoașterii științifice a populațiilor africane, încurajându-i constant pe africanii educați să-și studieze propria societate și să o explice lumii. El a considerat favorabil eforturile de pionierat în explicarea societății africane făcute de John Mensah Sarbah (*Legile tradiționale Fanti*, 1897) și de J.E. Casely Hayford (*Instituțiile din Gold Coast*, 1903)¹⁰⁴, dar și de curajoasa Mary Kingsley, care a făcut trei călătorii de studii în Africa Ecuatorială Franceză, publicând *Călătorii în Africa de Vest* (Londra, 1897) și *Studii vest-africane* (Londra, 1898)¹⁰⁵. Blyden a primit cu bucurie înființarea, la Londra, în 1901, a *Societății africane*, al cărei scop era “încurajarea activității

⁹⁶ R. Oliver, A. Atmore, *op.cit.*, p. 147.

⁹⁷ Sudan, Mauritania, Haute-Volta, Niger, Guineea, Côte d'Ivoire, Dahomey.

⁹⁸ R. Oliver, A. Atmore, *op.cit.*, p. 146.

⁹⁹ R.R. Sklar, *op.cit.*, p. 3.

¹⁰⁰ H.R. Lynch, *Blyden: Pioneer...*, p. 380.

¹⁰¹ E.W. Blyden, *The Origin and Purpose...*

¹⁰² H.R. Lynch, *Blyden: PanNegro...*, p. 231.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 235.

¹⁰⁵ J.F. Flint, *Mary Kingsley*, în *Journal of African History*, 1/1963, p. 95-104.

științifice asupra culturii și a populațiilor africane”, el fiind unul din primii vice-președinți¹⁰⁶. Propriul efort de a-l dezvălui pe african, prin studierea obiceiurilor strămoșești, a fost făcut în 1908 cu publicarea lucrării **Viața și obiceiurile africane**, în care demonstrează că a existat un sistem social și economic african, organizat ideal comparativ cu cel european, caracterizat prin “individualism excesiv și o competiție lipsită de scrupule”¹⁰⁷.

3. Concomitent cu încercarea de constituire a unui stat vest-african, Blyden a căutat să **creeze conștiința comunității vest africane** prin înfăptuirea unor punți de comunicare între creștini și musulmani, prin organizarea unui sistem educativ conform cu tradițiile africane, prin constituirea unei Biserici africane independente, prin întemeierea unei prese naționaliste.

a. Blyden a înțeles că orice proiect de constituire a unui stat și a unei națiuni vest-africane trebuie să aibă în vedere **factorul islamic** datorită influenței și forței numerice. El a fost profund impresionat de mișcările religioase islamice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, care au determinat răspândirea explozivă a acestuia și instaurarea unei noi ordini economice, sociale și politice în Africa de Vest¹⁰⁸. Din acest motiv, Blyden a fost preocupat de înlăturarea prejudecăților împotriva musulmanilor africani și de construirea unor punți de comunicare între ei și creștini. Astfel, după 1871, începe să conferențieze și să scrie constant despre Islamul din Africa de Vest, să organizeze un învățământ integrat, în care musulmanii învățau engleza și elementele științei occidentale, iar creștinii araba¹⁰⁹. Rezultatul a fost că a reușit să înlăture neîncrederea comunităților musulmane din Africa de Vest față de educația occidentală și să creeze legături puternice între reprezentanții ambelor religii.

b. O altă cale, prin care Blyden a căutat să creeze conștiința comunității vest-africane, a fost organizarea unei **educații în spiritul tradițiilor africane**, care să-i permită instruirea de la nivelul elementar la cel universitar. Datorită faptului că învățământul era organizat și controlat de misionari, Blyden, ca și alți naționaliști vest-africani, au criticat vehement sistemul instituit de aceștia, pentru că impunea idei și valori europene, susținând ideea inferiorității naturale a rasei negre. “Problema exactă a educației africanului este de a-i dezvolta puterile sale ca african. Metoda urmată în general este absurdă pentru că este folosită fără studierea omului și a posibilităților sale intelectuale producând, de regulă, numai caricaturile unor obiceiuri străine... Studiind în Europa, africanul sfârșește fără prin a deveni străin de el însuși și de concetățenii săi. El nu este african nici în simțire, nici în scop. El nu poate respira aer african prin lecțiile cu care este îmbibat. Mirosul pământului african nu este în el, ci totul este Europa și european...”¹¹⁰

Principala acuzație adusă educației misionare europene era că împiedica dezvoltarea mândriei rasei africane printre africani, lipsindu-i de vitalitatea și originalitatea necesară activității de conducere¹¹¹. De aici necesitatea constuirii unei universități vest-africane. Prima tentativă a avut-o în Sierra Leone, între anii 1871-1874, rezultatul fiind afilierea colegiului Fourah Bay la Universitatea Durham¹¹², în 1876, ceea ce a însemnat foarte puțin comparativ cu

¹⁰⁶ H.R. Lynch, *op.cit.*, p. 235.

¹⁰⁷ R.R. Sklar, *op.cit.*, p. 4.

¹⁰⁸ R. et M. Comevin, *op.cit.*, p. 258-262.

¹⁰⁹ Cât a condus *Alexander High School* (1874-1877), colegiul *Liberia* (1881-1884) și apoi școala din Lagos (1896). C. Abayomi Casell, *op.cit.*, p. 345; H.R.Lynch, *Blyden: Pioneer...*, p.381; idem, *Pan-Negro*, p. 175-201.

¹¹⁰ *Apud* R.W. July, *Nineteenth...*, p. 83.

¹¹¹ H.R. Lynch, *The Native...*, p. 401-402.

¹¹² Idem, *Blyden: Pioneer...*, p. 386.

programul inițial, prin care universitatea trebuia să creeze o nouă forță socială, noi instituții, dar și o literatură nouă. Devenit rector al colegiului *Liberia* (1881), Blyden a făcut cunoscut că el consideră colegiul drept o instituție vest-africană, al cărei scop este “contracurarea influenței europene și corectarea prezentării greșite a Africii și a Negrului”, misiune ce trebuia să revină numai africanilor, pentru că numai ei pot înțelege realitățile africane.¹¹³ În ciuda speranțelor vest-africanilor educați, conducerea exercitată de Blyden a fost falimentară, el nereușind să-și atingă obiectivele propuse. Cauzele eșecului sunt numeroase: multiplele responsabilități din acea perioadă¹¹⁴; lipsa de tact și de diplomatie în activitatea de administrație, care determină antipatia profesorilor; concepțiile sale despre educație – mai ales susținerea reînțoarcerii la educația tradițională africană - neîmpărtășite de ceilalți profesori¹¹⁵. La acestea trebuie să mai adăugăm incapacitatea lui Blyden de a-și pune în practică ideile, el fiind mai mult un vizionar, un om al ideilor, decât un practician.

Nereușită este și tentativa desfășurată în Lagos (1896), în ciuda condițiilor favorabile: Lagos era cel mai bogat și mai progresist teritoriu englez din Africa de Vest; atât guvernatorul, cât și Oficiul Colonial erau de acord, cu condiția ca susținerea financiară să aparțină africanilor.¹¹⁶ Elita africană instruită a fost entuziasmată, dar campania de subscripție publică a eșuat lamentabil, Blyden comentând dezgustat “invincibila apatie a poporului în afara acumulării banilor, pe care știu cum să-i facă, dar nu și cum să-i folosească”.¹¹⁷

c) Pentru promovarea unității vest-africanilor, alături de universitate, un rol deosebit trebuia să-l aibă, în viziunea lui Blyden, constituirea unei **Biserici africane independente**, care să nu țină cont de multitudinea confesiunilor aduse de misionarii europeni și care să fie condusă de africani. În această acțiune, el era sprijinit de pastorii africani și de unii laici, dar se ciocnea de opoziția misionarilor europeni, de sectarismul confesional al africanilor și de dificultatea strângerii fondurilor necesare întreținerii unei instituții cu caracter neconfesional.¹¹⁸

Cu toate că ideea înființării unei Biserici vest-africane independente a fost discutată la întâlnirile interconfesionale, pastorii africani erau nehotărâți. În aceste condiții, laicii conduși de W.E. Cole, un negustor bogat din Lagos, dezamăgiți de dezorientarea pastorilor africani și încurajați de atitudinea lui Blyden, au înființat – în august 1891 – *United Native African Church*, prima biserică africană independentă din Africa de Vest. Ea se va uni în 1901 cu *Independent Native Baptist church*, fondată în 1888 de Majola Agbebi, un alt discipol al lui Blyden și considerat de acesta “o remarcabilă personalitate africană”.¹¹⁹ Momentul jurământului inaugural, depus de Agbebi la 21 decembrie 1902, la Lagos, era considerat de Blyden drept “începutul construirii de Africa a unei personalități separate”.¹²⁰

Apariția *Bisericii Native Africane Unite* era o formă de protest față de tutela religioasă, dar și politică, a europenilor. Nu întâmplător, în denumirea bisericii nu găsim cuvântul creștinism; acesta era considerat vinovat de alienarea rasei negre, iar dogmele încep oricum să nu mai fie aceleași, Dumnezeu devenind negru, iar iadul alb. De asemenea, această biserică

¹¹³ Idem, *The Native...*, p. 403.

¹¹⁴ Este ministru de interne între 1880-1882; s-a implicat activ în campania de emigrare a negro-americanilor, motiv pentru care, între 1882-1883, stă mai mult în SUA. Vezi C. Abayomi Casell, *op.cit.*, p.310.

¹¹⁵ H.R. Lynch, *Pan Negro...*, p. 152.

¹¹⁶ Idem, *Pioneer...*, p. 386.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 387.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 383.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ G. Sheperson, *op.cit.*, p. 310.

dorea să fie deasupra deosebirilor confesionale, mesajul său adresându-se tuturor africanilor, ceea ce conferă dimensiuni panafricane demersului întreprins, la fel ca și în cazul universității¹²¹. eliberarea de sub tutela europeană era primul pas spre visata eliberare de sub dominația omului alb, astfel încât trebuie să vedem în apariția sa o formă de protest politic - este adevărat că nu explicit, datorită imposibilității manifestării politice deschise în condițiile ocupației coloniale. Confirmarea o avem și din cercetările de sociologia religiei, care au demonstrat că acest tip de manifestare apare întotdeauna pe un fond social de "angoasă, de frustrare și de opresiune"¹²².

Noua Biserică își va menține caracterul creștin, dar se va africaniza în același timp, prin preluarea cultului morților, cu purificarea tradițională, cu ofrande și sacrificii și prin practicarea vindecării bolnavilor prin rugăciune, însoțită de incantații și rituri, foarte asemănătoare cu practicile magice¹²³.

d) În realizarea sentimentului comunității vest-africane, alături de constituirea universității și a bisericii, un rol deosebit revenea presei. Blyden considera presa un mijloc indispensabil în atingerea obiectivului menționat, fapt dovedit de participarea sa activă la înființarea unor ziare și de colaborarea permanentă la cele mai importante ziare și reviste din întreaga Africă de Vest¹²⁴. Astfel, în aprilie 1872, înființează, în Sierra Leone, ziarul *The Negro*, iar câteva luni mai târziu, *The Ethiopian*, publicație educațională lunară; în 1874, sprijină apariția lui *West African Reporter*, al cărui scop declarat era "crearea unei unități între vorbitorii vest-africani de engleză și mai ales strângerea legăturilor dintre Liberia și Sierra Leone"¹²⁵. În 1884, contribuie la apariția ziarului *The Sierra Leone Weekley News*, care a devenit unul din cele mai importante ale timpului¹²⁶. Pe durata șederii la Lagos, numele lui Blyden este asociat de apariția unui alt ziar de succes, *The Lagos Weekley Record*, "unul din propagatorii cei mai importanți ai naționalismului nigerian timpuriu"¹²⁷. De asemenea, el a colaborat și la numeroase alte ziare și reviste vest-africane¹²⁸, dezvoltarea presei în regiune fiind una din trăsăturile care o particularizează în ansamblul Africii și explicând diferențele profunde dintre naționalismele africane negre anglofone și francophone¹²⁹.

Dintre ziarele amintite, cel mai important, din punctul de vedere al programului naționalist vest-african, a fost *The Negro*. Avându-l ca editor pe Blyden, începe să apară în aprilie 1872, datorită sprijinului financiar a cinci negustori sierra leonezi bogați și atașați ideii afirmării drepturilor africanilor¹³⁰. Ziarul intenționa să-i stimuleze pe africani să fie mândri de rasa lor, după cum preciza Blyden încă din primul număr "S-a numit *Negrul* ... pentru că intenționează să apere interesele acestui tip particular al umanității, cunoscut sub numele de *negru*, cu toate ramurile sale afiliate, colaterale, de pe acest continent sau de pretutindeni. Titlul *Africa de Vest* a fost considerat destul de definit, dar prea exclusiv pentru înțelegerea intenției nutrite de promotorii planului avut în vedere : să facă recunoscută și să sporească fraternitatea

¹²¹ C. Coquery-Vidrovitch, H. Moniot, *L'Afrique depuis 1800 à nos jours*, Paris, PUF, 1974, p. 352-354.

¹²² J.C. Froelich, *Les nouveaux dieux d'Afrique*, Paris, Orantes, 1969, p. 57.

¹²³ *Ibidem*, p. 85.

¹²⁴ Cristopher Fyfe, *History of Sierra Leone*, London, 1962, p. 458-462.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 462.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ H.R. Lynch, *Pioneer...*, p. 384.

¹²⁸ *Fraser's Magazine, The Watchman and West African Record, West African Reporter, Sierra Leone Times, Methodist Herald* ș.a. Vezi pe larg în idem, *PanNegro...*, p. 110-112.

¹²⁹ M. Comevin, *op.cit.*, p. 18-19.

¹³⁰ H.R. Lynch, *The Native Pastorate...*, p. 401.

rasei, oriunde se găsește Termenul este perfect legitimat, iar în circumstanțele noastre, indispensabil”¹³¹

Editorii ziarului au dorit cu claritate, încă de la început și pe tot parcursul apariției, ca *Negrul* să fie un ziar al tuturor negrilor, un organ *pan-negro*, caracter contestat de unii istorici. Pornind de la studierea singurului exemplar rămas, care prezintă “patru pagini de știri pur locale”, H.R. Lynch afirmă că “pretenția sa de a fi un organ pan-negro este mai mult simbolică decât reală”¹³². Nu am avut posibilitatea de a studia direct problema, dar am observat că autorul menționat se contrazice singur în momentul în care citează dintr-o scrisoare a episcopului anglican din Sierra Leone, Henry Cheetham, pe care-l redăm mai jos, pentru că este foarte semnificativ în înțelegerea atmosferei create de Blyden și de ziarul său în regiune. “M-am întors în diocesa mea. Am găsit aici că influența administrației d-lui Hennessy și a prezenței domnului Blyden au produs importante și nefericite rezultate asupra minților pastorilor nativi și asupra altor nativi sus-puși ... simțămintele naționale nu și-au găsit expresia în *Negrul*, ci *Negrul* o răspândește din belșug, înainte ca poporul să fie pregătit”(s.n.)¹³³. Considerăm că aprecierea episcopului este suficient de probatorie pentru efectele “nedorite” apărute în urma activității *Negrului* și mai ales a lui Blyden. Același episcop, adresându-se secretarului CMS, în aprilie 1873, considera că “marea sursă a răului este domnul Blyden; el a stăruit atâta asupra simțămintelor rasei sale, încât un puternic și virulent simțământ anti-alb a apărut”¹³⁴. Nu întâmplător, după întoarcerea lui Blyden în Liberia, în 1874, ziarul își încetează apariția¹³⁵.

Impactul ideilor lui Blyden asupra elitei africane instruite a fost resimțit cel puțin contradictoriu: pe de o parte, ele loveau în europenitatea lor, în ideile și comportamentele care determinaseră însușirea modului de viață european, în însăși existența lor de “negri civilizați”. Pe de altă parte, aceste idei erau extrem de atractive. Credința în existența unei *personalități africane* distincte și încrederea în destinul rasei negre, acționa ca un adevărat “balsam psihologic”¹³⁶, permițând acțiunea reparatorie a orgoliului personal și rasial, atât de afectate de rasismul europenilor.

Influențați de Blyden, mulți africani educați încep să atribuie cauzele situației dificile în care se aflau “pervertirii adevăratei personalități rasiale negre, prin intermediul europenizării făcute la întâmplare”¹³⁷. În acest context, ei încep să considere că imitarea oarbă a modului de viață european este total nepotrivită mediului african, mulți încercând să înlăture “tirania obiceiurilor străine”¹³⁸, începând cu africanizarea numelor și a veșmintelor¹³⁹. Aceste încercări aveau rostul de a demonstra, atât lor, cât și europenilor, că nu mai sunt imitatorii Europei și că și-au creat o cultură proprie, conformă cu *personalitatea africană*, dar care nu se confundă cu obiceiurile barbare ale indigenilor “necivilizați”.

Observăm aici o anumită ambiguitate, care este specifică africanilor educați și aculturalizați: pe de o parte proclamă eliberarea de sub influența modelului european și

¹³¹ *Apud Ibidem*, p. 402.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Apud Ibidem*.

¹³⁴ *Apud Ibidem*.

¹³⁵ Despre motivele reîntoarcerii sale, *vezi* pe larg în *Ibidem*, p. 410-412.

¹³⁶ L. Spitzer, *op.cit.*, p. 112.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ “...locuințele, pălăriile înalte și hainele de lână tăiate în stil englezesc, modelele educaționale și obiceiurile alimentare de import”. *Ibidem*.

¹³⁹ *Ibidem*.

reîntoarcerea la tradiție; pe de altă parte, nu doresc să se identifice cu acestea, continuând să mențină structuri europene. În fapt este o ambivalență, ce se observă foarte bine și la Blyden: era un african europeanizat, educația, concepțiile, corpul fundamental de idei erau europene; era creștin și nu animist; cita din Biblie și din clasici pentru a-și argumenta punctele de vedere; folosea tipul european de analiză în gândire¹⁴⁰. Este o realitate care nu trebuie să ne mire sau contrarieze, chiar ideea de naționalism - cu elementele sale de egalitate, de libertate socială și națională - este o invenție europeană a secolului al XIX-lea, impusă apoi și restului lumii. Biograful lui Blyden, H.R. Lynch, a emis ipoteza că a fost influențat de "scriserile unor filosofi și naționaliști europeni, ca Herder, Fichte, Hegel și Mazzini, care susțineau unitatea națională și rasială și care confirmau că fiecare popor își are misiunea sa specială de îndeplinit"¹⁴¹. Personal nu împărtășim acest punct de vedere pentru că Blyden privea problema într-un context mult mai larg, rasial și pentru că el afirma că demnitatea și integritatea unui grup rasial sunt pierdute prin ocupația străină, în ciuda independenței avute înainte de ocupația colonială.

Un al doilea element al ambivalenței sale este existența dorinței de independență națională, a acțiunii critice la adresa ocupației europene, concomitent cu elogiul făcut colonizatorului. Semnificativ este elogiul făcut de Blyden în 1891 administrației coloniale britanice din Lagos: "Ce schimbare a avut loc chiar în timpul scurtei vieți a unei generații! Creștinismul și filantropia engleză, la fel de bună ca și ~~arta~~ guvernării britanice și activitățile comerciale, au adus aproape de prezent promisa stare de lucruri; și în orice loc guvernarea britanică atinge această coastă ... rugăciunea obișnuită a nativilor este "Dumnezeu să aibă în pază Regina"¹⁴². De fapt, dilema lui Blyden este și dilema liderilor intelectuali africani de astăzi, și aici el anticipându-se cu aproape un secol. Ambivalența lor nu este de condamnat, pentru că resursele sale nu se află în servilismul față de puterea colonizatoare, cum apreciază de exemplu R.W. July, care susținea că elogiul citat mai sus "l-ar fi făcut chiar și pe Cecil Rhodes să roșească"¹⁴³. Considerăm această opinie, ca și altele care au fost exprimate în același sens, total nefondată, ea putând fi explicată fie printr-o abordare superficială, "la prima vedere", fie printr-o situare ideologică a autorului respectiv.

După părerea noastră trebuie luate în considerare mai multe elemente pentru a înțelege, pentru a ne putea explica atitudinea sa. În primul rând, totul trebuie privit în contextul epocii. Apoi, el considera imperialismul politic drept un stadiu necesar al dezvoltării istorice, care putea transforma lumea, dacă era condus cu înțelepciune. Blyden, ca și alți numeroși contemporani, împărtășea sentimente pro-imperiale, considerându-le a fi cele mai progresiste. Să nu uităm că însuși Karl Marx aprobase expansiunea colonială britanică în India, considerând-o singura modalitate de a o civiliza¹⁴⁴. Nu întâmplător perioada colonială era percepută - atât de colonizatori cât și de elita africană educată - ca o etapă obligatorie în evoluția firească a lumii spre civilizație, motiv pentru care ea era chiar dorită¹⁴⁵. În al treilea rând, în concepția lui Blyden, făurirea unui mare stat vest-african și a unei mari națiuni era posibilă numai cu sprijinul unei mari puteri imperiale. Din acest motiv era adeptul cooperării cu Anglia și apoi cu Franța, devenind apropiat și foarte bine primit de toți guvernatorii englezi din Africa de Vest, dar și de Oficiul Colonial. Blyden era convins că în acest fel ar putea influența politica colonială în zonă și ținând cont de dominația exercitată de Europa asupra întregii lumi,

¹⁴⁰ R.W. July, *Nineteenth...*, p. 85.

¹⁴¹ H.R. Lynch, *Pan Negro...*, p. 60.

¹⁴² R.W. July, *Nineteenth...*, p. 85.

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ G. Leclerc, *Anthropologie et colonialisme*, Paris, Fayard, 1972, p. 148.

¹⁴⁵ H. Brunschwig, *L'Avènement de l'Afrique Noire*, Paris, A. Colin, 1963, p. 148.

când SUA își manifestase dezinteresul, ce altceva mai bun s-ar fi putut face ? Deja exemplele imposibilității unei rezistențe victorioase în fața presiunii europene erau contemporane cu Blyden (războaiele ashanti, eșecul lui Samory sau al statului mahdist). **În al patrulea rând**, dorim să precizăm că demersul lui Blyden nu a fost politic, ci cultural. Această orientare se explică prin faptul să Blyden observase încercarea europenilor de a demonstra inferioritatea culturală a africanilor, a valorilor acestora comparativ cu cele ale Europei. Pentru apărarea valorilor africane el a creat “scutul” naționalismului cultural; dacă a acceptat ideea unei strânse colaborări politice cu stăpânirea colonială, el se împotriva cu hotărâre oricărei concesi în domeniul cultural. Astfel, cu ocazia unei convorbiri oficiale în Anglia spunea : “Toți gânditorii africani cooperează bucurăși cu Anglia și Franța, în măsura în care sunt de acord cu ideile, obiceiurile și tradițiile băștinașe”¹⁴⁶. Blyden a înțeles că orice agitație susținută pentru independența politică a coloniilor britanice, pe lângă faptul că ar fi fost prematură, ar fi determinat o condamnare rapidă a sa. **În fine**, constituirea unui stat vest-african presupunea formarea unui simț al comunității, al unui sentiment al apartenenței la o arie mai largă, care să transceadă tribul, etnia, religia sau orice divizare teritorială artificială. Aici interveneau cultura și instituțiile pe care gânditorul african le considera fundamentale școala și biserica independentă.

Faptul că Blyden era receptat de contemporanii săi ca un reprezentant de marcă al rasei negre, că era recunoscut drept apărătorul intereselor acesteia și nu ca o persoană închinată puterii coloniale, este încă un argument al valorii mesajului său. Nu întâmplător, J.E. Cassely Hayford conferea activității sale un caracter universal: “Blyden a fost un zeu coborât pe pământ pentru a-i învăța pe etiopieni din nou calea vieții. El nu a venit în chip de tunet sau de cuvânt, ci în veșmintele unui profesor umil, un Ioan Botezătorul pentru frații săi, predicând salvarea rațională și națională. Din țară în țară și din țărm în țărm, mesajul său a fost același, care interpretat în limbajul lui Cristos era: “Care va fi profitul dacă vei câștiga lumea întreagă dar îți vei pierde sufletul?”¹⁴⁷.

E.W. Blyden, le fondateur du nationalisme africain **Résumé**

E.W. Blyden a été l'un de plus représentatif de la race noire. Dans le climat de l'expansion coloniale, il a élaboré un philosophie originelle concernant la personnalité africaine. L'étude soutienne que la source de la nationalisme africaine contemporaine sont les idées de Blyden, sur lesquelles ce sont superposées les influences négro-américaines.

De son manière, Blyden a été l'avocat de la conscience noire et de la fierté rasiale africaine, ayant une contribution décisive à la naissances du mouvement panafricain.

¹⁴⁶ Apud R.R. Sklar, *op.cit.*, p. 3.

¹⁴⁷ Apud R.W. L., *in* h. *Monner...*, p. 388.